

ЕВРОПСКИ РЕАЛИЗАМ

ОНОРЕ ДЕ БАЛЗАК

1799–1850

ПРЕДГОВОР „ЉУДСКОЈ КОМЕДИЈИ“

Дајући наслов *Људска комедија* делу започетом пре близу тринаест година, потребно је да кажем како сам га замислио, да испричам како је постало, да укратко објасним његов план, трудећи се да о свему томе говорим као да нисам ја у питању...

Објективно, аналитичко и критичко откривање друштвених појава у књижевности слично науци

Ова замисао је постала из поређења људског рода и животињског света... Увиђао сам да у том погледу друштво личи на природу. Зар друштво не ствара од човека, према средини у којој он развија толико различитих људи колико има подврста у зоологији! Иако их је теже уочити, разлике између војника, радника, управитеља, адвоката, беспосличара, научника, државника, трговаца, морнара, песника, сиромаша, свештеника исто су тако велике као разлике између вука, лава, магарца, гаврана, ајкуле, морског пса, овце итд. Према томе, било је и увек ће бити друштвених врста, као што има и зоолошких врста. Кад је Бифон написао величанствено дело покушавајући да у једној књизи изложи целу зоологију, зар такво дело не би требало написати о друштву? (...)

Задатак писца је да прикаже друштвене односе, социјално-психолошки мотивисане карактере, типове људи и да утиче на морал читалаца

Иако сам, такорећи, био опсењен необичном плодношћу Валтера Скота, увек истог, а увек оригиналног, нисам пао у очајање, јер сам нашао разјашњење његовог дара у бесконачној разноликости људске природе. Случај је највећи романсијер на свету: ко хоће да буде плодан, нека га само изучи. Пошто је француско друштво требало да буде историчар, ја сам могао бити само његов секретар. Пописујући пороке и врлине, скупљајући најглавније случајеве страсти, сликајући карактере, одабирајући најважније друштвене догађаје, правећи типове спајањем већег

броја ознака истородних карактера, можда сам могао успети да напишем историју коју су заборавили толики историчари, историју нарави.

Тај рад још не би значео ништа. Држећи се овог тачног сликања, писац би могао постати сликар људских типова, с мање или више истинитости, с више или мање успеха, истрајан или одважан, могао би постати приповедач драма унутрашњег живота, археолог друштвеног покућанства, набрајач занимања, бележник добра и зла; али да бих заслужио хвале које мора прижељкивати сваки уметник, било ми је потребно да изучим узроке или узрок тих друштвених појава, да докучим скривени смисао у том огромном скупу лица, страсти и догађаја. Најзад, пошто сам тражио, не кажем нашао, тај узрок, тај друштвени погон, зар није требало размислити о природним начелима и видети чиме се друштво удаљава или приближава вечном закону, оном што је истинито и лепо?

Пишчев закон, оно чиме се он одликује, оно што га, не бојим се да кажем, чини равним државнику, можда и вишим од њега, јесте изванредан поглед на проблеме људског живота...

Људска комедија – галерија ликова

Није било лако насликати две до три хиљаде упадљивих личности једног доба, јер толико их углавном има у сваком нараштају, а толико ће их бити и у *Људској комедији*. Тај број лица, карактера, то мноштво живота захтева оквири и, нека ми се опрости због овог израза, галерије. Отуда тако природне, већ познате поделе мог дела на *Слике приватног, провинцијског, париског, политичког, војничког и сеоског живота*. У тих шест књига разврстане су све *Студије нарави*, које чине општу историју друштва...

Огромност плана, који обухвата истовремено историју и критику друштва, анализу његових болести и претресање његових начела, допушта ми, чини ми се, да свом делу дам име под којим се данас појављује: *Људска комедија*. Да ли је то сујета? Или само правичност? О томе ће одлучити публика кад дело буде довршено.

Париз, јула 1842.

(Одломак)
Превод Душан Милачић

Ежен де Растињак имао је право јужњачко лице, белу кожу, црну ко-су, плаве очи. Његов стас, његово опхођење, његово обично држање показивали су да је син добре породице у којој је добио најлепше васпитање. Иако је штедео своје одело, и обичних дана носио лањске хаљине, он је понекад могао изићи обучен као ма који отмен млад човек. Најчешће је носио стари капут, стари прсник, ружну црну вратну мараму, изгужвану и ђачки немарно везану, чакшире које су одговарале свему томе и окрпљену обућу.

(...) Ежен де Растињак дошао је после распуста од куће у оном расположењу које су морали познати сви надмоћни млади људи или они којима тежак положај тренутно даје особине изабраних бића. У току прве године његовог боравка у Паризу, оно мало рада што је потребно за прве испите на факултету остављало му је довољно времена да окуша видљиве дражи материјалног Париза. Један ђак нема никад сувише времена ако хоће да сазна шта се даје у сваком позоришту; да проучи изласке из париског лавиринта, да схвати обичаје, да научи језик који се само у Паризу говори, и да се навикне на задовољства која се само тамо налазе; да обиђе и добра и рђава места, да посећује часове који га занимају, да разгледа богатство музеја. Ђак се тада одушевљава ситним ствари-ма које се њему чине врло крупне. Он има свога великог човека, каквог професора из Колеж де Франс, који мора да улива поштовање својим слушаоцима. Он поправља своју вратну мараму и удешава се ради жене с прве галерије у Комичној опери. У том постепеном упознавању, он долази до зрелости, проширује видик својег живота, и најзад схвата наслаге људских слојева који сачињавају друштво. Ако се у почетку само дивео низовима кочија у Јелисејским пољима на лепом сунчаном дану, убрзо ће пожелети да их и сам има. Ежен је свршио ту припремну школу и не знајући кад је отишао да проведе школски одмор код куће, пошто је положио пријемне испите и на филозофском и на правном факултету. Његове илузије из детињства, његова паланачка схватања нису више постојала. Његова изоштрена интелигенција, његово пробужено честољубље отворише му очи тек у родитељском дому, у крилу породице. Његов отац, његова мати, његова два брата, његове две сестре, и једна тетка чије се све имање састојало из неколико пензија, живели су на маломе добру Растињаквих. То имање доносило је отприлике три хиљаде франака годишње, али је и то било неизвесно све до бербе; међутим, из њега се морало исцедити сваке године хиљаду и двеста франака за њега. Слика те сталне оскудице коју су од њега племенито скривали, поређење које му се наметало између његових сестара, које су му се чиниле тако лепе у његовом детињству, и жена у Паризу, које су за њега остваривале тип жељене лепоте, неизвесна будућност те многобројне породице која се ослањала на њега, она шкрта пажња с ко-

јом се прибирало свако зрно, комињак који се у кући пио, једном речи, читав низ околности које је овде непотребно помињати, удесетостручише његову жељу да успе у животу и улише му жеђ за почастима. Као што бива код великих душа, он је хтео све то да постигне својом личном заслугом. Али, његов дух је био изразито јужњачки; при извођењу, његове мисли су морале бити обележене оним колебањем које обузима младе људе кад се нађу на широкоме мору, а не знају на коју страну да упуте своју снагу, ни под којим углом да разапну своја једрила. Ако је у почетку и намеравао да се сав преда раду, схвативши ускоро неопходну потребу да створи себи везе у отменом свету, налазио је колики утицај имају жене у друштвеном животу, и одједном се одлучио да уђе у то друштво, како би у њему стекао заштитнице: зар би могло бити да њих не нађе млад човек вредан и духовит, чији дух и вредноћу уздижу отмено држање и нека нервозна лепота којом се жене радо заносе? Те мисли су га мучиле у пољу, за време шетње у које је некад излазио са сестрама весело, и оне нађоше да им се брат јако променио. Његова тетка, госпођа де Марсијак, која је некада била на двору, познавала је најугледније представнике аристократије. У успоменама, којима га је тетка тако често успављивала, честољубиви младић нађе услове за успех у отменом свету, у најмању руку исто онолико важан колико и успех на Правном факултету; и он је поче распитивати о сродничким везама које би се још могле обновити. Пошто је протресла гране генеалогског дрвета, стара госпођа је проценила да ће, од свих личности које би могле бити од користи њеном братанцу у себичном колу богатих рођака, госпођа виконтеса де Бозеан бити најмање неприступачна. Она написа тој младој жени једно писмо у старинском стилу и предаде га Ежену, рекавши да ће му, ако успе код виконтесе, помоћи да се упозна и са другим њеним рођацима. Неколико дана после доласка Растињак посла писмо своје тетке госпођи де Бозеан. Виконтеса одговори једним позивом за сутрашњи бал.

(Одломак)

Превод Јелисавета Марковић

НИКОЛАЈ ВАСИЉЕВИЧ ГОГОЉ

(1809–1852)

РЕВИЗОР

Лица (у овом одломку):

Антон Антонович Сквозник Дмухановски, градоначелник

Ана Андрејевна, његова жена

Лука Лукич Хлопов, школски надзорник

Амос Фјодорович Љапкин Тјапкин, судија

Артемије Филипович Земљаника, управник болнице

Иван Кузмич Шпекин, управник поште

Петар Иванович Допчински, градски спахија

Петар Иванович Бопчински, градски спахија

Степан Иванович Коропкин, угледна личност у граду

Пети чин, осма појава. Пређашњи и управник поште, ујурбан, и с отвореним писмом у руци.

УПРАВНИК ПОШТЕ: Чудна ствар, господо! Чиновник за кога смо мислили да је ревизор – није био ревизор.

СВИ: Како није ревизор?

УПРАВНИК ПОШТЕ: Уопште није ревизор – ја сам то сазнао из писма.

ГРАДОНАЧЕЛНИК: Шта вам је, шта говорите? Из каквог писма?

УПРАВНИК ПОШТЕ: Па из његовог властитог писма. Донесе мени писмо на пошту. Погледам адресу – видим: „Поштанска улица”. Сав сам претрнуо. „Ето, – помислим – сигурно је приметио неку неисправност на пошти и извештава претпостављене”. Ја ти узем и отворим писмо.

ГРАДОНАЧЕЛНИК: Како ви то?

УПРАВНИК ПОШТЕ: Ни сам не знам како: натприродна ме сила натерала. Већ сам био позвао и курира у намери да пошаљем писмо штафетом – али таква ме радозналост спопала какве још никад нисам осетио. Не могу, не могу, осећам да не могу! Вуче ме, просто осећам како ме вуче! На једно уво јасно чујем: „Еј, немој да отвараш; опашћеш као нико твој!” – и на друго да ми неки ђаво шапуће: „Отвори, отвори, отвори!” И кад притиснем печатни восак – ватра јурне по жилама; а кад сам га сломио – мраз, богами мраз. Руке дрхте, све ми се замаглило пред очима.

ГРАДОНАЧЕЛНИК: А како сте се ви усудили да отворите писмо тако опуномоћене личности?

УПРАВНИК ПОШТЕ: Па у томе и јесте виц што он није ни опуномоћени, ни личност!

ГРАДОНАЧЕЛНИК: Па шта је он по вашем мишљењу?

УПРАВНИК ПОШТЕ: Ни ово ни оно; ђаво би га знао шта је!

ГРАДОНАЧЕЛНИК (*плане*): Како „ни ово ни оно“? Како се усуђујете да га назовете „ни ово ни оно“, па још и „ђаво би га знао шта“? Ја ћу вас у затвор...

УПРАВНИК ПОШТЕ: Ко, ви?

ГРАДОНАЧЕЛНИК: Да, ја!

УПРАВНИК ПОШТЕ: Кратке су вам руке!

ГРАДОНАЧЕЛНИК: Знате ли ви да се он жени мојом ћерком, да ћу ја постати велики господин и да ћу вас право у Сибир?

УПРАВНИК ПОШТЕ: Ех, Антоне Антоновичу, какав Сибир! Далеко је Сибир. Боље да вам прочитам писмо. Господо! Дозвољавате ли да читам писмо?

СВИ: Читајте, читајте!

УПРАВНИК ПОШТЕ: „Журим да ти јавим, драги Трјапчкине, каква се чуда догађају са мном. На путу ме је неки пешадијски капетан опељешио до голе коже, тако да ме је гостионичар већ хтео стрпати у затвор, кад одједном, због мог петроградског изгледа и одела, цела варош почела ме је сматрати за генерал-губернатора. И сада станујем код градоначелника, уживам, удварам се његовој жени и ћерци, не знам још с којом да почнем; најпре мислим са мамом, јер је она, чини ми се, спремна одмах на све услуге.

Сећаш ли се како смо ја и ти бедно животарили, ручавали на божју вересију, и како ме је једном посластичар шчепао за врат због колача поједених на рачун мог покојног деде. Сада је сасвим друкчије. Сви ми дају зајам колико хоћу. Оригинални људи! Ти би умро од смеха. Знам да ти пишеш чланке: метни их у твоју литературу. Прво: градоначелник – глуп као сивоња...”

ГРАДОНАЧЕЛНИК: То не може бити! Нема тога тамо.

УПРАВНИК ПОШТЕ (*показује писмо*): Читајте сами.

ГРАДОНАЧЕЛНИК (*чита*): „Као сивоња”. Немогуће, то сте ви сами написали.

УПРАВНИК ПОШТЕ: Како бих ја тако нешто написао?

АРТЕМИЈЕ ФИЛИПОВИЧ: Читајте!

ЛУКА ЛУКИЧ: Читајте!

УПРАВНИК ПОШТЕ (*настављајући читање*): „Градоначелник је глуп као сивоња”...

ГРАДОНАЧЕЛНИК: О, до ђавола! Зар треба још понављати! Као да то тамо не стоји и без тога.

УПРАВНИК ПОШТЕ (*настављајући читање*): Хм... хм... хм... хм... хм... „...као сивоња. И управник поште је добар човек...” (*Престаје да чита.*)

Е, овде се и о мени непристојно изразио.

ГРАДОНАЧЕЛНИК: Не, не, само читајте.

УПРАВНИК ПОШТЕ: Али зашто?

ГРАДОНАЧЕЛНИК: Не, до ђавола, кад сте већ почели – читајте до...

АРТЕМИЈЕ ФИЛИПОВИЧ: Дозволите, прочитаћу ја. *(Ставља наочари и чита.)* „Управник поште је плунути Мехејев, служитељ у нашем одељењу, мора бити да и он, подлац, љушти љуту.”

УПРАВНИК ПОШТЕ *(гледаоцима)*: Безобразно дериште кога треба истући и ништа више.

АРТЕМИЈЕ ФИЛИПОВИЧ *(настављајући читање)*: „Управник болнице и... и...” *(Замуцкује.)*

КОРОПКИН: Што сте стали?

АРТЕМИЈЕ ФИЛИПОВИЧ: Па нечитко је написано; уосталом, види се да је нитков.

КОРОПКИН: Дајте мени! Чини ми се ја имам боље очи. *(Хоће да узме писмо.)*

АРТЕМИЈЕ ФИЛИПОВИЧ *(не пушта писмо)*: Не, ово место се може прескочити, а даље је већ разговетно.

КОРОПКИН: Дозволите, ја већ знам.

АРТЕМИЈЕ ФИЛИПОВИЧ: Ако треба читати, прочитаћу и сам; даље је заиста разговетно.

УПРАВНИК ПОШТЕ: Не, читајте све! Па и раније је све прочитано.

СВИ: Дајте, Артемије Филиповичу, дајте писмо. *(Коропкину)* Читајте!

АРТЕМИЈЕ ФИЛИПОВИЧ: Одмах. *(Предаје писмо.)* Ето, чекајте... *(Поклапа прстом.)* Ево, читајте одавде. *(Сви му прилазе ближе.)*

УПРАВНИК ПОШТЕ: Читајте, читајте! Којешта, све читајте!

КОРОПКИН *(чита)*: „Управник болнице Земљаника је права свиња у капици.”

АРТЕМИЈЕ ФИЛИПОВИЧ *(гледаоцима)*: Баш није духовито! Свиња у капици! Ко је видео свињу у капици?!

КОРОПКИН *(наставља читање)*: „Школски надзорник скроз заудара на лук.”

ЛУКА ЛУКИЧ *(гледаоцима)*: Богами, никад нисам лук ни окусио.

АМОС ФЈОДОРОВИЧ *(у страну)*: Хвала богу мене не помиње.

КОРОПКИН *(чита)*: „Судија...”

АМОС ФЈОДОРОВИЧ: Ето ти га сад!... *(гласно)*: Господо, мислим да је писмо предугачко. Па и нема ништа у њему – што да читамо такве глупости.

ЛУКА ЛУКИЧ: Не!

УПРАВНИК ПОШТЕ: Не, читајте!

АРТЕМИЈЕ ФИЛИПОВИЧ: Не, само ви читајте!

КОРОПКИН *(наставља)*: „Судија Љапкин-Тјапкин је у највећој мери моветон...” *(Застаје.)* – то мора да је нека француска реч.

АМОС ФЈОДОРОВИЧ: Ђаво би га знао шта она значи! Добро би било ако значи само лопов; али можда је нешто горе.

КОРОПКИН *(наставља читање)*: „А уосталом то је све гостољубиви и доброћудни свет. Збогом, драги Трјапчкине. И ја бих хтео, угледајући

се на тебе, да се бавим литературом. Досади, брате, живети тако; човек се зажели, најзад, душевне хране. Видим: збиља се треба прихватити нечег узвишеног. Пиши ми у Саратовску губернију, затим у село Поткатиловку. *(Окреће писмо и чита адресу.)* Његовом благородству милостивом господину Ивану Васиљевичу Трјапчкину, Петроград, Поштанска улица, кућа бр. 97, дворишна зграда, трећи спрат, десно.”

ЈЕДНА ОД ГОСПОЂА: Каква неочекивана брука!

ГРАДОНАЧЕЛНИК: Е сад ме заклао, баш ме је заклао! Убијен сам, убијен, сасвим убијен! Ништа не видим: видим само свињске њушке уместо лица и ништа више... Вратите га, вратите! *(Маше руком.)*

УПРАВНИК ПОШТЕ: Ма како вратити! Ја сам као за пакост наредио надзорнику да му да најбољу тројку: а још ме је ђаво натерао да му дам путни налог и за даље.

КОРОПКИНОВА ЖЕНА: Е то је, заиста, беспримеран скандал!

АМОС ФЈОДОРОВИЧ: Али, господо, дођавола, он је узајмио од мене три стотине рубаља.

АРТЕМИЈЕ ФИЛИПОВИЧ: И од мене три стотине.

УПРАВНИК ПОШТЕ *(уздише)*: Ох, и од мене триста.

БОПЧИНСКИ: Од мене и од Петра Ивановича шездесет пет рубаља; да.

АМОС ФЈОДОРОВИЧ *(шири руке у недоумици)*: Па како то, господо? Заиста, како смо се могли тако пребацити?

ГРАДОНАЧЕЛНИК *(удара се по челу)*: Како сам се ја преварио; ја, матора будала! Изгубио сам памет, глупи ован! Тридесет година сам већ у служби; ниједан трговац, ниједан лиферант није могао да ме превари. Варао сам највеће варалице; подваљивао таквим подвалцијама и крадљивцима који су цео свет могли да преваре. Три сам губернатора преварио! *(Махне руком.)* О губернаторима не вреди говорити.

АНА АНДРЕЈЕВНА: Али, Антоша, па то је немогуће; он се верио с Машењком...

ГРАДОНАЧЕЛНИК *(напрасито)*: Верио се! Шипак се верио! Шта ми бодеш очи с том веридбом. *(Изван себе од беса.)* Ето гледајте, гледајте, цео свет, сав народе хришћански, гледајте сви како је намагарчен градоначелник. Реците старом подлацу да је будала, права будала! *(Прети песницом, самом себи.)* Еј, ти носоња! Један балавац, дроњак, учинио се теби важна личност! Сад он ето – звечи прапорцима на друму! Целом свету испричаће бруку. Не само што ћеш служити за подсмех – наћи ће се пискарало, шкрабало, па ће те метнути у комедију. Ето, то ми је криво! Неће поштедети ни чин, ни звање, и сви ће се церити и тапшати. Чему се смејете? Себи самима се смејете!... Ех ви! *(Од беса ногама удара о под.)* Показао бих ја свим тим пискаралима! Ух, шкрабала, проклети либерали, ђавоље семе! Све бих вас везао у један чвор, у прах бих вас сатро, па бих вас бацио ђаволу у капу! *(Прети песницом и удара петом о под. – После кратке паузе.)* Још не могу доћи себи. Ето, заиста, кад бог хоће некога да казни, прво му одузме памет. По чему је тај вртиреп ли-

чио на ревизора? Ни по чему! Ето ни толико кол'ко је црно испод нокта – није лично – да је он ревизор? Одговарајте!

АРТЕМИЈЕ ФИЛИПОВИЧ *(раширивши руке)*: Да ме убијете, не бих умео објаснити како се то догодило. Као да нам је магла пала на очи или нас ђаво помео.

АМОС ФЈОДОРОВИЧ: Ко је пронео – ево ко је пронео: ови јунаци. *(Показује на Допчинског и Бопчинског.)*

БОПЧИНСКИ: Богами, ја нисам! Нисам ни помислио...

ДОПЧИНСКИ: Ја нисам ништа, баш ништа...

АРТЕМИЈЕ ФИЛИПОВИЧ: Дабоме да сте ви!

ЛУКА ЛУКИЧ: Разуме се. Дојурили сте као луди из гостионице: „Стигао је, стигао је, не плаћа ништа...” Баш сте нашли велику зверку!

ГРАДОНАЧЕЛНИК: Дабоме да сте ви! Сплеткаши градски, проклети лажови!

АРТЕМИЈЕ ФИЛИПОВИЧ: Ђаво вас однео са вашим ревизором и вашим причама.

ГРАДОНАЧЕЛНИК: Само лутате по граду и збуњујете народ, проклете чегртаљке! Сплеткарите само, свраке кусорепе!

АМОС ФЈОДОРОВИЧ: Брбљивци проклети!

ЛУКА ЛУКИЧ: Шупљоглавци!

АРТЕМИЈЕ ФИЛИПОВИЧ: Сметењаци једни! *(Сви их окружују.)*

БОПЧИНСКИ: Богами, нисам ја, то је Петар Иванович.

ДОПЧИНСКИ: Није тако, Петре Ивановичу, та ви сте први.

БОПЧИНСКИ: Баш није истина: ви сте били први.

Пређашњи и жандарм

ЖАНДАРМ: Чиновник који је по највишем наређењу стигао из Петрограда наређује да одмах дођете к њему. Одсео је у гостионици.

(Изговорене речи ударе међу њих као гром. Узвик запрепашћења одједном излете из женских уста. Читава група нагло промени положај и остаје као скамењена.)

(Одломак)

Превод Кирил Свинарски

ЛАВ НИКОЛАЈЕВИЧ ТОЛСТОЈ

(1828–1910)

АНА КАРЕЊИНА

Кад се Алексеј Александрович појавио на тркама, Ана је већ седела на трибини поред Бетси, на оном делу на коме се окупљало највише друштво. Мужа је спазила још издалека. Два човека, муж и љубавник, били су за њу два центра живота, и без помоћи спољних чула она је осећала њихову близину. Она је још издалека осетила да јој се муж приближава, па га је и нехотице пратила погледом у таласима гомиле у којој се кретао. Видела је како се приближавао трибинама, час благонаклоно одговарајући на удворичке поклоне, час се пријатељски и расејано здравећи са себи равнима, час упорно ишчекујући поглед моћника овога света и скидајући свој округли велики шешир који је налегао на крајеве његових ушију. Ана је знала све те манире, и сви су јој били одвратни. „Само честољубље, само жеља за успехом, то је све што постоји у његовој души – мислила је она – а високе мисли, љубав према просвећености, религија, све је то само оруђе да се дође до успеха.”

По његовим погледима на ложу у којој су биле даме (гледао је право њу, али је није могао познати у мору муслина, тила, трака, косе и сунцобрана), она је схватила да тражи њу, али га намерно није примећивала.

– Алексеје Александровичу! – повика му кнегиња Бетси – Ви сигурно не видите жену, ево је!

Она се осмехну својим хладним осмехом.

– Овде је толико сјаја да су ми очи засењене – рече он и упути се ка ложи. Осмехну се жени као што треба да се осмехује муж сусревши се са женом с којом се управо видео и поздрави се са кнегињом и другим познаницима, са сваким онако како треба, то јест с дамама се нашаливши, а с мушкарцима изменивши наклон главом. Доле, покрај ложе, стајао је познати по својој памети и образовању генерал-ађутант, којег је Алексеј Александрович уважавао. Алексеј Александрович започе разговор с њим.

Било је време између две трке и стога ништа није ометало разговор. Генерал-ађутант је осуђивао трке. Алексеј Александрович је противречио, бранећи их. Ана је слушала његов пискутави монотони глас не пропуштајући ниједну реч, и свака његова реч чинила јој се лажна и болно јој је парала уши.

Када отпоче трка с препонама, на дужини стазе од четири врсте, она се нагну напред и, не скидајући очију, гледала је Вронскога који је прилазио коњу а потом узјахао, и у исто време слушала тај одвратни глас

мужа који никако да умукне. Њу је мучио страх због Вронског, али више ју је мучио, чинило јој се, непрекидни звук пискутавог мужевљевог гласа с познатим интонацијама.

„Ја сам рђава жена, ја сам пропала жена”, – мислила је она – „али ја не волим да лажем, ја не подносим лаж, а његова (мужевљева) храна је – лаж. Он све зна и све види; шта ли осећа кад може тако мирно да говори? Кад би убио мене, кад би убио Вронског, ја бих га поштовала. Али не, њему су потребни само лаж и пристојност” – говорила је Ана у себи, не мислећи о томе шта би заправо она хтела од мужа, каквог би желела да га види. Она није схватала ни то да је та данашња особита говорљивост Алексеја Александровича, која ју је тако раздраживала, била само израз његове унутрашње узнемирености и неспокојства. Као што дете, кад се удари, скачући доводи своје мишиће у покрет не би ли заглушио мисли о жени, које су, у њеном присуству и у присуству Вронскога, и при непрестаном понављању његовог имена, захтевале да се на њих обрати пажња. И као што је код детета природно да скаче, тако је и за њега било природно да лепо и паметно говори...

(...) Али у тај час пуштали су јахаче, и сви разговори се прекидоше. Алексеј Александрович ућута; а сви се дигоше и погледаше ка реци. Алексеја Александровича нису занимале трке и зато није гледао у јахаче, већ је расејано почео прелазити уморним очима преко гледалаца. Његов поглед заустави се на Ани.

Њено лице било је бледо и строго. Она, очевидно, није видела ништа и никога, осим једног. Њена рука грчевито је стезала лепезу; а Ана није дисала. Он је погледа, па се брзо окрете загледајући друга лица.

„Па ето и ова дама, и све друге су такође узбуђене, то је потпуно природно” – рече у себи Алексеј Александрович. Желео је да не гледа у Ану, али поглед му се нехотице отимао к њој. Он се опет загледа у то лице, старајући се да не чита оно што је тако јасно било написано на њему, али је, и против своје воље, читао на њему оно што није хтео да зна.

Први пад Кузовљева на реци узбуди све, али Алексеј Александрович виде јасно на бледом, ликујућем Анином лицу да онај којег је она гледала није пао. Када је, пошто су Махотин и Вронски прескочили велику баријеру, официр који је јахао иза њих пао на том истом месту наглавце и остао да лежи без свести, и шум ужаса прошао кроз сву публику – Алексеј Александрович је видео да Ана то није чак ни опазила, и с муком је схватала о чему се говори око ње. А он је све чешће и чешће, и са све већом упорношћу, гледао у њу. Ана, сва обузета гледањем Вронскога, који је јахао, осетила је са стране уперен у њу поглед хладних очију свога мужа.

Она се осврте за тренутак, упитно га погледа, и мало се намрштивши, поново окрену.

„Ах, свеједно ми је” – као да му је рекла, и више га ниједном не погледа.

Трке су биле несрећне, јер је од седамнаесторице пало и угрувало се више од половине. Пред крај трка сви су били узбуђени, утолико више што је и цар био незадовољан.

Сви су гласно изражавали своје неодобравање, сви су понављали реченицу коју је неко избацио: „Недостаје само арена са лавовима”, и сви су осећали страх, тако да када је Вронски пао, и Ана гласно крикнула, у томе није било ничег необичног. Али одмах затим на Анином лицу деси се промена која је већ била сасвим недолична. Она се потпуно изгуби. Поче се трзати, као ухваћена птица: час је хтела да се дигне и пође некуд, час се обраћала Бетси.

– Идемо, идемо – говорила је.

Али Бетси је није слушала. Она је разговарала, нагнувши се надоле с генералом који јој је пришао.

Алексеј Александрович приђе Ани у учтиво јој понуди руку.

– Хајдемо, ако желите – рече он на француском; али Ана је ослушкивала оно што је говорио генерал и не примети мужа.

– Кажу да је и он сломио ногу – говорио је генерал. – Ово ни на шта не личи.

Ана, не одговарајући мужу, подиже поглед и упре очи у оно место где је Вронски пао; али било је тако далеко и тамо се окупило толико света да се ништа није могло видети. Она спусти поглед и хтеде да пође, али у том часу један официр дојури на коњу и нешто извештаваше цару. Ана се пови напред, да чује.

– Стива! Стива! – викну она брата.

Али је брат није чуо. Она опет хтеде да крене.

– Још једанпут вам нудим своју руку, ако желите да идете – рече Алексеј Александрович дотичући њену руку.

Она се с одвратношћу одмаче од њега и, не погледавши му у лице, одговори:

– Не, не, оставите ме, ја ћу остати.

(Одломак)

Превод Даница Јакшић

АНТОН ПАВЛОВИЧ ЧЕХОВ

(1860–1904)

УЈКА ВАЊА

АСТРОВ: Као да сам чуо глас Јелене Андрејевне.

ВОЈНИЦКИ: Сад је била овде.

АСТРОВ: Дивна жена. (*Загледа бочице на столу.*) Лекови. Каквих све рецепата нема овде! И харковских, и московских, и тулских... Свим градовима досадио својом подагром. Да ли је одиста болестан или се претвара?

ВОЈНИЦКИ: Болестан је.

Пауза.

АСТРОВ: Што си тако тужан? Жалиш професора, ваљда?

ВОЈНИЦКИ: Остави ме.

АСТРОВ: Или си, можда, заљубљен у професорку?

ВОЈНИЦКИ: Она је мој друг.

АСТРОВ: Већ?

ВОЈНИЦКИ: Шта значи то „већ“?

АСТРОВ: Жена може да буде друг човеку овим редом: најпре пријатељ, затим милосница, а после и друг.

ВОЈНИЦКИ: Одвратна филозофија.

АСТРОВ: Шта?... Јест... Морам признати, постао сам неучтив. Видиш, ја сам и пијан. Обично се једанпут месечно овако напијем. Кад сам пијан, постајем неучтив и крајње дрзак. За мене је тада све ситница! Предузимам најтеже операције и вршим их одлично; цртам најшире планове будућности; и тада сам себи не изгледам као особењак и верујем да доносим човечанству велику корист... велику! А у исто време имам свој властити филозофски систем, и тада ми се сви ви, браћо моја, чините као бубице, као микроби. (*Телегину.*) Обландо, свирај.

ТЕЛЕГИН: Драги пријатељу, за твоју љубав бих врло радо, али разумеј – у кући сви спавају.

АСТРОВ: Свирај.

Телегин тихо свира.

АСТРОВ: Треба да пијемо. Хајдемо, чини ми се да је тамо остало још коњака. А кад сване, поћи ћемо мојој кући. ‘Оћемо ли? Ја имам једног помоћника који никад не каже „хоћемо“, него „оћемо“. Страшна лопужа. Дакле, оћемо ли? (*Спазивши Соњу која улази.*) Опростите, ја сам без машине. (*Брзо одлази; Телегин иде за њим.*)

СОЊА: А ти си се, ујка-Вања, опет напио с доктором. Здружили се сиви соколови. Он је увек такав, али зашто ти! То никако не доликује твојим годинама.

ВОЈНИЦКИ: Године ту не играју улогу. Кад већ нема правога живота, нека се живи од привиђења. Ипак је и то боље него ништа.

СОЊА: Сено нам је покошено, сваки дан пада киша, све ће иструлити, а ти се занимаш привиђењима. Сасвим си занемарио газдинство... Ја радим сама, сасвим сам малаксала ... *(Поплашено.)* Ујко, ти плачеш!

ВОЈНИЦКИ: Какав плач? Ничега нема... Којешта... Сад си ме погледала као твоја покојна мати. Душо моја! ... *(Жудно јој љуби руке и лице.)* Сестро моја... мила сестро моја ... где ли си сада? Кад би она знала! Ах, кад би знала!

СОЊА: Шта, ујко, шта кад би знала?

Војници: Тешко ми је, није ми добро... Ништа... Доцније... Ништа... Ја идем... *(Одлази.)*

СОЊА *(лука у врата):* Михаило Лавовичу! Ви не спавате? За тренутак!

АСТРОВ *(иза врата):* Одмах! *(Мало доцније улази: већ је у прснику и с машином.)* Шта желите?

СОЊА: Ви пијте колико хоћете, ако вам се пије, али, молим вас, не дајте ујаку да пије. Њему шкоди.

АСТРОВ: Добро. Нећемо више пити. *(Пауза.)* Овога часа одлазим. Решено и потписано. Док упрегну коње, свануће сасвим.

СОЊА: Пада киша. Сачекајте до ујутро.

АСТРОВ: Олуја пролази, само ће нас мало захватити. Идем. И, молим вас, немојте ме више звати због вашег оца. Ја му кажем – подагра, а он – реуматизам; ја га молим да легне, он седи. А данас уопште није говорио са мном.

СОЊА: Размажен је. *(Тражи по бифеу.)* Хоћете ли да се прихватите?

АСТРОВ: Па могу, дајте.

СОЊА: Ја волим ноћу да мало презалогам. Чини ми се да у бифеу има нешто. Кажу да је он у животу имао велик успех код жена, њега су даме и размазиле. Ево, узмите сира. *(Обоје стоје крај бифеа и једу.)*

АСТРОВ: Ја данас нисам ништа јео, само сам пио. Ваш отац има тешку нарав. *(Вади из бифеа боцу.)* Могу ли? *(Испија чашицу.)* Овде нема никога и може се отворено говорити. Знате ли да се мени чини да у вашој кући не бих могао ни месец дана живети, угушио бих се у овом ваздуху... Ваш отац, који је сав утонуо у своју подагру и књиге, ујка Вања са својом чамотињом, ваша бака, најзад, ваша маћеха...

СОЊА: Шта маћеха?

АСТРОВ: У човека би требало да је све лепо: и лице, и одело, и душа, и мисли. Она је дивна, нема спора, али... ето, она само једе, спава, шета, заноси све нас својом лепотом – и ништа више. Она нема никакве дужности, за њу други раде... Је ли тако, а? А празан живот не може бити чист. *(Пауза.)* Уосталом, можда ја судим сувише строго. Ја сам незадовољан животом као и ваш ујка Вања, и обојица смо постали гунђала.

СОЊА: И ви сте незадовољни животом?

АСТРОВ: Живот уопште волим, али наш живот, паланачки, руски, оковани, не могу да поднесем и мрзим га из дубине душе. А што се тиче мога личног живота, тако ми бога, у њему нема апсолутно ничега доброг. Знате, кад човек иде по тамној ноћи кроз шуму, па ако у исто време у даљини светли ватра, он не осећа ни умор, ни таму, ни бодљикаве границе, које га шибају по лицу... Ја радим – ви то знате – као нико у срезу, судбина ме шиба без престанка, некад неизмерно патим, али ја пред собом не видим светлости... Ја за себе ништа не очекујем, не волим људе... Одавно већ никога не волим.

СОЊА: Никога?

АСТРОВ: Никога. Некакву нежност осећам само према вашој старој дадиљи – по навици. Сељаци су веома једнолики, непросвећени, живе у прљавштини, са интелигенцијом се тешко могу сложити. Она замара. Сви они, наши добри познаници, плитко мисле, плитко осећају и не виде даље од свога носа – једом речју, глупи су. А они који су паметнији и истакнутији, хистерични су, нагризени анализом, рефлексијом... Они болују, завиде, болеснички клеветају, ударају човека с бока, гледају га испод ока и закључују: „А, то је психопат!” или: „То је фразер!” А кад не знају какав натпис да залепе на моје чело, онда говоре: „То је особењак, особењак!” Ја волим шуму – то је особењаштво; не једем месо – то је, такође, особењаштво. Непосредних, чистих, слободних односа према природи и према људима нема... Нема и нема! *(Хоће да пије.)*

СОЊА *(брани му)*: Не, молим вас, преклињем вас, не пијте више.

АСТРОВ: Зашто?

СОЊА: Зато што то не доликује вама! Ви сте тако отмени, имате такав нежан глас... Штавише, ви сте, као нико од свих које познајем – лепо. Зашто хоћете да будете налик на обичне људе који пију и играју карте? О, не чините, молим вас! Ви увек говорите да људи не стварају, него руше оно што им је одозго дато. Зашто, зашто упропашћујете сами себе? Немојте, молим вас, заклињем вас.

АСТРОВ *(пружа јој руку)*: Више нећу пити.

СОЊА: Дајте ми реч.

АСТРОВ: Часна реч.

СОЊА *(снажно му стеже руку)*: Хвала вам!

АСТРОВ: Свршено! Отрезнио сам се. Видите, ја сам већ сасвим трезан и остаћу такав до краја живота. *(Гледа у сам.)* Дакле, да наставимо. Кажем вам: моје је време већ прошло, за мене је касно... Остарео сам, нарадио се, искварио, осећања ми отупела, и чини ми се да се више не бих могао приљубити уз човека. Ја никога не волим и... нећу волети. Оно што ме још загрева, то је лепота. Према лепоти нисам равнодушан. Чини ми се, кад би, рецимо, Јелена Андрејевна хтела, могла би ми завртети памет за један дан... Али то није љубав, није оданост... *(Покрива очи руком и стреса се.)*

СОЊА: Шта вам је?

АСТРОВ: Онако. За време Великог поста умро ми је један болесник под хлороформом.

СОЊА: То треба заборавити. *(Пауза.)* Реците ми, Михаило Лавовичу... Кад бих ја имала другарицу или млађу сестру, и кад бисте ви дознали да је она... но, рецимо, заљубљена у вас, како бисте се односили према томе?

АСТРОВ *(слежући раменима)*: Не знам. Вероватно, никако. Дао бих јој на знање да ја не могу да волим... да моја глава није тиме занесена. Било како било, време је да идем. Збогом, голубице, иначе нећемо до јутра свршити. *(Стеже јој руку.)* Проћи ћу кроз салон, ако допустите, јер се бојим да ме ваш ујак не задржи. *(Одлази.)*

СОЊА *(сама)*: Он ми ништа није казао... Његова душа и срце још увек су скривени од мене, због чега се онда осећам тако срећном? *(Смеје се задовољно.)* Ја сам му рекла: ви сте отмени, племенити, имате тако нежан глас... Да ли је то било умесно? Глас му трепери, милује... ево, осећам га у ваздуху. Али кад сам му говорила о млађој сестри, није разумео... *(Кршећи руке.)* О, како је то страшно што нисам лепа! Како страшно! Ја знам да нисам лепа, знам, знам... Кад смо прошле недеље излазили из цркве, чула сам како говоре о мени, а једна жена је казала: „Она је добра, великодушна, али штета што нимало није лепа.” ...Ја нисам лепа.

Улази Јелена Андрејевна.

ЈЕЛЕНА АНДРЕЈЕВНА *(отвара прозоре)*: Прошла је непогода. Како је диван ваздух! *(Пауза.)* Где је доктор?

СОЊА: Отишао је.

Пауза.

ЈЕЛЕНА АНДРЕЈЕВНА: Софи!

СОЊА: Молим.

ЈЕЛЕНА АНДРЕЈЕВНА: Докле ћете ви дувати на мене? Ми једна другој нисмо учиниле никакво зло. Зашто бисмо онда били непријатељи? Доста је било...

СОЊА: Ја сам и сама хтела... *(Грли је.)* Доста је било љутње.

ЈЕЛЕНА АНДРЕЈЕВНА: Врло добро. *(Обе су узбуђене.)*

СОЊА: Је ли тата легао?

ЈЕЛЕНА АНДРЕЈЕВНА: Није, седи у соби за примање... Не говоримо једна с другом недељама, а бог би знао зашто... *(Спазивши отворен бифе.)* Шта је то?

СОЊА: Михаил Лавович је вечерао.

ЈЕЛЕНА АНДРЕЈЕВНА: Има и вина... Дај да пијемо „брудершафт”.

СОЊА: Хајде!

ЈЕЛЕНА АНДРЕЈЕВНА: Из једне чашице... *(Налива.)* Овако је боље. Е, дакле – ти?

СОЊА: Ти. *(Пију и љубе се.)* Ја сам одавно хтела да се помиримо, али ме је некако било срамота... *(Плаче.)*

ЈЕЛЕНА АНДРЕЈЕВНА: Шта је, ти плачеш?